

Recensioner

Jag har tänkt: Filosofiska memoarer

Daniel Dennett. Översättning: Pär Svensson

Fri Tanke 2025. 456 s. ISBN 978-91-89139-33-6

Daniel C. Dennett (1942–2024) skrev, strax innan sin död, en självbiografi som nu getts ut på svenska på Fri Tanke förlag. Varför har Fri Tanke bemödat sig om att översätta och ge ut en självbiografi av just denne filosof? Dennett var under de sista decennierna av sitt liv en av världens mest namnkunniga levande filosofer i den analytiska traditionen. Han gjorde sig berömd genom sina infallsrika, vidsynta och välskrivna böcker, som riktade sig mot en läsande allmänhet utan att göra avkall på intellektuellt djup. Han lanserade banbrytande idéer inom flera filosofiskt centrala områden och tog sig an medvetandets natur, den fria viljan och religionens roll i människotillvaron med sin karakteristiskt eklektiska metod, som lånade frikostigt från kognitionsvetenskap, neurologi, antropologi, evolutionsteori och datavetenskap för att bibringa nya perspektiv på dessa eviga frågor. Han byggde upp starka band med företrädare för en rad discipliner och bidrog till att skapa en synoptisk, ämnesöverskridande bild av människan som tänkande, handlande varelse. Det är helt säkert många nu verksamma unga filosofer och kognitionsvetare världen över som är Dennett tack skyldiga för sitt intresse för ämnet, liksom många lekmän som fått ta del av några av de mest spännande nya rönen om tanken, medvetandet och evolutionen via hans penna. Så publikationen framstår som motiverad.

Den som plockar upp *Jag har tänkt* i förhoppningen att få sig till livs mer av det fantasieggande, ekvilibristiska bollandet av idéer som präglar verk som *Consciousness explained* (1991) och *Freedom evolves* (2003) kommer dock att bli besviken. Undertiteln till trots – ”filosofiska memoarer” – är det renodlat filosofiska innehållet tunt. Det kan man förstås förlåta: Dennett har ju redan redogjort för sina filosofiska idéer i en uppsjö tidigare skrifter, och man kan väl även tänka sig att åldern började ta ut sin rätt. (När jag träffade Dennett för första och enda gången, på hösten 2023, samma år som memoarerna kom ut i original, framstod han som väldigt skröplig, och han avled också mycket riktigt kort därefter.)

ter.) Det hade likväl varit intressant med en bok som tydligare försökte placera Dennetts idéer i ett självbiografiskt och bredare historiskt sammanhang och i detalj spåret deras olika inspirationskällor och utveckling över tid i mötet med motstridiga idéer.

Detta är dock inte den bok vi fick. I stället är *Jag har tänkt* just precis en självbiografi. Dess fokus ligger på händelser, platser och personer. Den skildrar Dennetts levnad från barndomen i Beirut, via doktorandstudier i Oxford till ett yrkesverksamt liv i filosofins tjänst, först i Irvine och sedan vid Tufts, där han verkade fram till sin död. Detta är förstås ett legitimt ämne för en bok, och Dennett har utan tvekan levt ett rikt och händelserikt liv. Trots detta måste jag tyvärr konstatera att han inte fullt ut lyckas väcka läsarens intresse för detta liv. Det bär emot att säga det, för det är trots allt en människas liv vi talar om, men *Jag har tänkt* är helt enkelt en smula långtråkig.

Värst i detta avseende är de många detaljerade skildringarna av resor, segelturer, somrar på landet, ciderbryggning, husrenoveringar och andra fritidsnöjen. Dessa saker lär förstås ha haft djup personlig betydelse för Dennett själv, men man kan väl känna att det saknar allmänintresse, särskilt som Dennett är alltför privat och hänsynsfull för att hänge sig åt det slags blottande av sitt eget och andras själliv som krävs för att vardagen med dess små triumfer och nederlag ska bli litterärt intressant. Dennetts liv hade kunnat bli ämne för fängslande drama, om dess huvudperson hade haft en mer självutlämnande läggning. Det innehåller två stora trauman: faderns död när Dennett ännu var liten, och hustrun Susans missfall och därpå följande sterilitet, men dessa väljer författaren att beröra med lätt hand. Ett beslut jag har all respekt för, vill jag understryka. Det som i stället kom med i boken är dock, som sagt, rätt tråkigt: en angelägenhet för de närmast sörjande, för riktiga Dennett-heads. Själv hade jag kunnat klara mig utan det.

Mer givande är då skildringarna från den professionella tillvaron. Här får man sig till livs en del intressanta inblickar i svunna decenniers anglosaxiska universitetsvärld samt, förstås, en smula saftigt skvaller – även om Dennett även här ofta drar sig för att gå in på detaljer, och lämnar läsaren att själv dra slutsatserna om varför den ene eller andre framstående tänkaren möter hans misshag. Några undantag görs dock, och Dennett tar heder och ära av Jerry Fodor, John Searle, Stephen J. Gould, med flera. Det är svårt att inte gotta sig en smula när dylika intellektuella högdjur får sig några nypor, vare sig nyporna, sett ur evighetens perspektiv, är välförtjänta eller inte.

Även dessa partier lider dock av en viss brist på litterär framställningsförmåga. Dennett är nog så bra på att konstruera en mening som "sjunger", som han uttrycker det vid ett tillfälle (s. 134), men narrativ prosa är inte hans styrka. Små anekdoter staplas på varandra, ofta utan tydlig avslutning eller syfte. En del är lustiga, intressanta eller tänkvärda, men lika många utmynnar i intet och framstår i vissa fall som ohöljt skryt. ("Sen bjöd en rysk miljardär mig på kryssning längs Grönlandskusten...")

Boken är förstås inte helt renons på diskussion av författarens filosofiska idéer, även om dessa sällan presenteras eller diskuteras i någon detalj utan behandlas i samma biografiska anda – som tilldragelser i Dennetts liv – som i övrigt präglar boken. Läsaren utrustas inte heller med några verktyg för att ta ställning till Dennetts åsikter, utan får ta honom på orden (eller vända sig till hans andra publikationer) när han, till exempel, hävdar att ett "tankefel" ligger bakom "Nagels berömda undran om 'hur det är' att vara fladdermus" (s. 257). När Dennett diskuterar sina idéer och deras mottagande anas en viss bitterhet över ett filosofietablissemang som upprepade gånger förtigit eller avfärdat hans argument. Detta stämmer säkert till viss del, särskilt i fråga om hans tidiga karriär, men det sticker lite i ögonen med tanke på de ofantliga framgångar han så småningom skördade. Alla vill vara underdoggen i berättelsen om sitt eget liv.

Några av bokens trevligaste bitar är när Dennett ger praktiska, konkreta råd på hur man till exempel kan hålla sig vaken under ett sövande föredrag (leta efter alfabetets bokstäver, i bokstavsordning, i de ord föredragshållaren yttrar) eller hur man bäddar för konstruktiv diskussion på ett seminarium (låt någon annan läsa författarens text och presentera den). Sådana *life hacks* är värda att ta med sig för alla som är verkamma i den akademiska världen. Ordräknartricket lär jag själv pröva på nästa föredrag jag närvarar vid.

En fråga man kan ställa om en biografi över en tänkare är ifall tänkarens liv kastar ljus över hans tänkande. I vilken mån är tankarna ett följdriktigt uttryck för personen som gett upphov till dem och det liv han levt? I den mån man kan lita på Dennetts självframställning (och man bör förstås ha i åtanke att ingen människa kan förväntas vara ett objektiv vittne till sitt eget liv), så framträder en bild av en oneurotisk, osentimental och livsbejakande människa. Kanske återspeglas dessa karaktärsdrag i hans likaledes oneurotiska och osentimentala inställning till sådana fenomen som jaget, medvetandet, den fria viljan och religionen. Dennett var av allt att döma en människa som (läggligt hjälpt

av tur och goda förutsättningar) nyttjade de möjligheter ett människoliv ger ungefär så väl som man kan göra. Kanske var det därför han inte kände något behov av att trösta sig med några högstämda illusioner.

Något bör väl också sägas om översättningen, utförd av Pär Svensson. Denna fann jag dessvärre ganska bristfällig. Några missar jag upptäckt:

- Om Quine skriver Dennett att han ville "fix what was broken in the way philosophical problems were being explored". Detta har i översättningen blivit att "han ville laga det som var trasigt *på samma sätt som* man gjorde filosofiska undersökningar" (s. 54, min emfas). Men det Quine ville göra var förstås att åtgärda problemen *hos* gängse filosofiskt tillvägagångssätt, inte åtgärda problem *på ett filosofiskt vis*.
- Föreläsningstiteln "Quining intentions" har blivit "Quinande intentioner" (s. 124), när det väl ska vara "Att quina intentioner". Det är alltså rimligen filosofen, inte intentionerna själva, som ägnar sig åt quinandet. (Verbformen av Willard Van Ormans efternamn återkommer senare i titeln på Dennetts essä "Quining qualia" (Dennett 1988).)
- Platondialogen *Menon* har fått behålla sin engelska titel *Meno* (s. 134).
- Där Ruth Millikan i originalet har "extended her vision", har hon i översättningen "vidgat sitt koncept" (s. 238).
- "That book" (åsyftande *Consciousness explained*) blir "den här boken" (som i sammanhanget inte kan syfta på något annat än *Jag har tänkt*).
- "Boiler" (ångpanna) har blivit "kokare" (s. 383).

Säkert finns ytterligare fel jag inte uppmärksammat. Därtill kommer många formuleringar som, om inte strikt felaktiga, ändå är vilseledande eller onödigt klumpiga. Fri Tanke kunde gott ha låtit boken gå en redaktörsvända till. För den som läser engelska måste jag rekommendera att hålla sig till originaltexten.

Vem ska då läsa *Jag har tänkt*? Man måste, som jag antytt ovan, hysa mer än normalstor fascination för Dennett själv, eller för den akademiska värld och epok han verkade i, för att boken ska vara värd ens tid. För andra läsare, med ett mer måttligt intresse, vill jag hellre rekommendera att man tar sig an några av hans filosofiska verk. Man kan ju börja med *Consciousness explained*.

Karl Bergman